

Van Cougheda tot Bliktri

André Hanou

In de lange, decennia durende discussie over herkomst en betekenis van het beroemde *to blictri* (*bliktri*) heeft onlangs Myriam Everard een boeiende bijdrage geleverd. In haar 'Spraken Wolff en Deken Hongaars? To blictri, Wollstonecraft en andere raadsels in de Wolff-en Dekenstudie'¹ stelt zij, na constatering dat "bliktri" in het Hongaars vanaf begin achttiende eeuw 'gebazel' betekent, definitief vast dat de eerste traceerbare bron van dit woord of begrip is: een plaats uit John Tolands *Christianity not mysterious* (1696).

Ik geef de lezer de tekst van Toland, omdat die plaats in de blictri-discussie zelden volledig of anders onjuist geciteerd wordt. In de facsimile-reprint door Günter Gawlick (Stuttgart-Bad Cannstatt 1964) luidt zij (p. 133):

Now since by *Revelation* Men are not endu'd with any new Faculties, it follows that God should lose his end in speaking to them, if what he said did not agree with their common Notions. Could that Person justly value himself upon being wiser than his Neighbours, who having infallible Assurance that something call'd *Blictri* had a Being in Nature, in the mean time knew not what this *Blictri* was? And seeing the Case stands really thus, all *faith* or Perswasion must necessarily consist of two Parts, *Knowledg[e]* and *Assent*.

Het wezen genoemd Blictri is dus iets onbegrijpelijks, tenminste voor anderen; misschien een fantoom. Een zin-loos iets. Abacadabra.

Het is waarschijnlijk dat zowel Hongaren als Toland teruggrijpen op een ouder voorkomen van *blictri* in de taal filosofie.² Dit is evenwel niet Everards probleem. Zij stelt de passage uit de *Sara Burgerhart* aan de orde, waarin de lichtmis R. tot een vriend zegt, met betrekking tot de manier waarop R. zich echt tot Sara aangetrokken voelt: "doch dit is *to Bliktri* voor u" (brief 116). In de editie-Buijnsters werd in het commentaar ten slotte opgemerkt: "Resteert nog de vraag hoe Wolff en Deken aan de uitdrukking gekomen kunnen zijn". Everard zegt dat Wolff en Deken tenminste Toland gekend kunnen hebben uit bepaalde werken van Weyerman, die waarschijnlijk in hun bibliotheek aanwezig waren (p. 143). En wat het bliktri zelf betreft? Zij meent dat Toland-herkomst waarschijnlijk is, maar niet bewijsbaar:

Dat Wolff en Deken het bliktri-woord aan Toland zouden hebben ontleend, kan vooralsnog niet nader gestaafd worden. Althans, niet direct, dat is: niet door een bewezen kennis hunnerzijds van Tolands werk. Maar indirect is die ontlening nog wel degelijk wat aannemelijker te maken. Leggen we namelijk het drietal bliktri-plaatsen naast elkaar waarvan we inmiddels weet hebben – behalve in de *Sara Burgerhart* (1782) ook in het *Geschrift eener bejaarde vrouw* (1802) en eerder al in Wolffs *Brieven van Constantia Paulina Dortsma* (1776) – dan is de deïstische klank die Toland het woord 'bliktri' heeft meegegeven goed hoorbaar. (p. 143).

De resterende vraag is dus: is het aantoonbaar dat Wolff en Deken Toland zelf gelezen hebben, en (dus) het *bliktri* niet aan andere auteurs ontleend hebben? Een positief antwoord is misschien ook om cultuurhistorische redenen van breder belang.

Hier is het tijdschrift *De Gryzaard* interessant. Het auteurschap van een aantal nummers van dat blad wordt sinds jaar en dag aan Wolff toegeschreven. Daaronder de nummers 81 en 85.³ In nr. 81 van 13 januari 1769 schrijft E.W., dus Elisabeth Wolff:

Ik ken de *principes* van een *Philosophe sans souci*; ik heb *d'Argens* met opmerking gelezen; ik ken veele stukken in dien smaak van de grootste Dichters van Europa. De schriften van *Toland* en *Bolingbroke* zijn mij bekend, en oneindig meer van dien aart; dog ik heb in die allen menen te ontdekken, dat de deïstery inderdaad alle banden verscheurt [...]. (p. 227)

¹ *MedJCW* 2004, no. 3, p. 141-151

² Zie *Sara Burgerhart*, ed. Buijnsters, p. 490-491; Everard p. 141; en vooral Ineke Sluiter, 'To bliktri', in *Ts.* (1986) p. 207-212.

³ Vgl. de bibliografie van hun geschriften door P.J. Buijnsters, p. 50-52.

Hier zegt Wolff met zoveel woorden Toland gelezen te hebben. Of moeten we die "E.W." nog steeds als fictie beschouwen? Dat is mij wat te sterk!

In nummer 83 van 27 januari, eveneens aan Wolff toegeschreven, laat deze een dame zeggen over een libertijnse petit-maître:

Ik kan wel toestaan dat hy my *une Bizarre* noemt, en zegt dat ik geen *gout* heb. Ik heb 'er niets tegen dat hy my onderregt, hoe ik myn *Sac* moet opschikken zonder hem te kreuken; maar ik zal niet toestaan dat hy my myn bybel onfutzelt, om my een *Toland* of *Woolston* in de hand te stoppen. (p. 245)

Kortom, het lijkt mij te mogen stellen dat het bliktri uit de *Sara* berust op de eigen Toland-lectuur van de schrijfsters.

Aan het kleine tiental plaatsen in de Nederlandse taal dat inmiddels bekend is als een opmerking over bliktri bevattend, kan ik er overigens nog één toevoegen. In *Pieter Poeraets Vervolg van gedichten: ofte schilderyen, printen, enz. enz. op Willem Deurhof en de zynen; uit de leere en eere verdedight [...]*. (Utrecht 1733) wordt in verband met de deïstische opvattingen van Deurhof en in de *Philopater* gesproken over "het schoolse woord van bliktri". Dat laat ik verder daar.

Ik trof nog een ander probleem dat verwantschap vertoont met bliktri. Een andere ook hier gelezen deïst is Anthony Collins (1676-1729). Zijn eerste werk: *An Essay concerning the Use of Reason* (1707). Daarin gaat hij in op het eerder genoemde werk van Toland. In relatie tot het probleem van het geldig zijn van het begrip God bij één individu als tevens geldig voor anderen, dan wel als een bliktri (mijn invulling), argumenteert Collins dat een blinde, wanneer hem verteld wordt dat zijn gezicht rood is, dit "understands no more than if he was told his Face was Cousheda".

Je kunt een blinde dus van alles wijsmaken over God, een bliktri. Het blijft Cousheda. Een onbegrijpelijk woord waarvan de inhoud niets betekent. Het zou me niet verbazen als geleidelijk aan dit begrip Cousheda ook in de Nederlandse letteren zou opduiken.

Trouwens, nu ik geleidelijk aan steeds meer exotische termen zie opduiken in deze epistemologische atmosfeer en in dit taalfilosofische debat over de werkelijkswaarde van namen en begrippen, wil ik graag wijzen op nóg een mijns inziens belangrijke passage. Waar heeft Collins namelijk zijn bliktrische Cousheda vandaan? Ik denk: van John Locke. Deze schrijft in zijn *Essay concerning human understanding* (1689):

For I beseech your lordship to consider, whether in your way of arguing, by naming them, Peter, James, and John, names familiar to us, as appropriated to individuals of the species man, your lordship does not first suppose them men, and then very safely ask, whether they be not all true and real men? But if I should ask your lordship, whether Weweena, Chuckery, and Cousheda, were true and real men or no? Your lordship would not be able to tell me, till, I having pointed out to your lordship the individuals called by those names, your lordship by examining whether they had in them those sensible qualities which your lordship has combined into that complex idea to which you give the specific name man, determined them all, or some of them, to be the species which you call man, and so to be true and real man; which when your lordship has determined, it is plain you did it by that which is only the nominal essence, as not knowing the real one. But your lordship farther asks, 'What is it makes Peter, James, and John real men? Is it the attributing the general name to them? No, certainly; but that the true and real essence of a man is in every one of them.'

Bliktri, Cousheda, Weweena, Chuckery. Het lijkt of we belanden in een imaginair reisverhaal. Dat is misschien niet eens vreemd. Ook daar gaat de discussie vaak over de waarde van namen, woorden en begrippen, en hebben de exotische namen niet zelden een zware symbolische lading. Vaak zijn die verhalen deïstisch van aard, handelend over de vraag welke god welke wereld scheidt of bezielt. Is het voorkomen van *bliktri* misschien altijd verbonden gebleven met een deïstische atmosfeer? 🍏